

Pospíšil, Ivo

Podnětná slavistická práce o cestopisech Karla Čapka

Slavica litteraria. 2011, vol. 14, iss. 2, pp. 173-176

ISSN 1212-1509 (print); ISSN 2336-4491 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/115831>

Access Date: 30. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

postavení západoslovanského Polska ve střední Evropě a jeho mezikulturní komunikaci se svými sousedy. Jestliže autoři dospívají k závěru, že polská recepce nejbližších sousedů a zvláště německé literatury je světem specifických paradoxů, záhad a otázek, autoři se snaží tuto recepční „jinakost“ pojmenovat a uchopit. Proto vymezují polsko-německý kulturní dialog jako sémiotické pole „protínajících se“, ale i „míjejících se“ poetik, témat a žánrů, jejich složitých intertextuálních a vnitrotextových transferů. Na rozdíl od česko-německých vztahů, které byly, jsou a budou pro naše malé západoslovanské etnikum rozhodující, Poláci se v dějinách opozičně vymezovali spíše proti velmocenskému Rusku a pojem střední Evropy nahrazovali termínem středovýchodní Evropy jako označení regionu mezi Adriatikem a Baltem, Německem a Ruskem. Na druhou stranu nelze tvrdit, že by německá kultura byla v Polsku vědomě opomíjena, že by zde neexistovaly hlubší doložené výpůjčky, kontakty, vztahy či analogie. Ve skutečnosti šlo spíše o koexistenci či zprostředkování a kontakty než o přímé „vlivy“, které by se odehrávaly za podmínky vědomé znalosti toho druhého. Polský zájem o německou kulturu se realizoval spíše v rovině individuálních kontaktů a intertextuálních filiací či překladatelských zálib. Výhodou sborníku, který neaspiruje na kompletní historický přehled, je skutečnost, že polsko-německé kulturní vztahy i přes svou složitost jsou celkově zbaveny demýtizace, realisticky interpretovány jako nepřetržitý proces porozumění a neporozumění. Především však ukazují, že na přelomu 20. a 21. století s politickým sblížením v rámci evropské integrace vzrůstá oboustranný zájem o literaturu svého souseda.

Miloš Zelenka

PODNĚTNÁ SLAVISTICKÁ PRÁCE O CESTOPISECH KARLA ČAPKA

Agnieszka Janiec-Nyitrai: *Svět mezi řádky. Kapitoly o cestopisech Karla Čapka*. Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Fakulta stredoerópskych štúdií, Nitra 2011. 228 s.

Polská bohemistka působící na Fakultě středoevropských studií UKF (se silným hungaristickým programem) v Nitře, žijící v Budapešti se svým maďarským manželem a kompetentně píšící o české literatuře je vskutku jakýmsi znovuobjeveným středoevropským fenoménem, který od druhé poloviny 20. století začal u nás mizet, ale nyní, jak je vidět, se znovu rodí. Také téma, jež si autorka vybrala, tedy cestopis (Karel Čapek je svým způsobem kosmopolitní, přesahující hranice jedné země a jednoho národa a dokonce i střední Evropy, i když i ta je tu autorským hlediskem přítomna).

Úvodní kapitolu věnuje autorka tradičně cestopisu obecně, jeho kořenům a vývoji. Je to úkol olbřímí a nevím, zda se mu měla tolik věnovat, neboť o tom bylo už napsáno poměrně mnoho a vcelku dobře, ostatně seznam sekundární literatury, jež autorka uvádí, o tom výmluvně svědčí. Také si nejsem jist, zda autorka úplně přesně postihla všechny hybné momenty geneze cestopisu, zejména jeho sentimentalistickou fázi, která byla podle mého soudu klíčová i ve formování některých národních literatur a jejich moderní podoby, a nejnovější období a také jeho funkci při utváření poetiky literatury jako celku. Výborná je kapitola *Cestopis z hlediska genologického* (jde však spíše o hledisko žánrové, genologie jako literárněvědná disciplína je spíše v pozadí). Velmi přínosná z pohledu historiografického je kapitola *Stav výzkumu Čapkovy cestopisné tvorby*, ale nevím, zda není zbytečně podrobný a zda je funkčně členěn, totiž zda právě hledisko země je tím

nejvhodnějším. Zde by se mohlo vytýkat, že tam nejsou všechny relevantní země apod., i když to hlavní je tu s akribií až neobvyklou obsaženo. Autorka jde od knih až po studie a menší články, doslovy apod., což bude jistě nezbytný materiál pro další studium a pro každého, kdo by se kdy chtěl Čapkovými cestopisy zabývat.

Velmi nápaditá je podle mého názoru kapitola *Cesty a cestování v Čapkově tvorbě a v korespondenci. Čapkův vztah k cestování*, kde se Nyitrai uchyluje k biografické a psychologické metodě, jež vhodně doplňuje žánrové a textové analýzy, které předcházely i následují.

U vědomí značné intelektuální kvality této knížky a její velmi dobré celkové úrovně dovolím si jen několik poznámek, které vystupují z okruhů, jež kniha nabízí a k čemu vlastně vyzývá; i když jsou to poznámky někdy i kritické, ukazují spíše na vnitřní potenci textu mladé badatelky, která rozevívá nové prostory a nutí přemýšlet o širších horizontech a hlubších vertikálách tohoto výzkumu. Kromě toho mám k čapkovské tematice jako rusista, anglista a bohemista silný vztah, také jsem na toto téma marginálně publikoval¹ a mám radost, že to, o čem snila Bohuslava Bradbrooková ve své knížce o Čapkovi², totiž oživit tohoto autora ve světovém povědomí, nezapadlo.

Určitý problém mám s módním, ale dnes již poněkud vyčpělým typologizováním literárních textů podle tzv. prostoru a času. Kdysi jsem v jednom kurzu napsal práci o literárním prostoru a čase a vedoucí práce, mikrobiolog, se jen divil, jak je to možné, když on zná prostor a čas pouze fyzikální. Jinak řečeno: jde samozřejmě o metaforu. V českém prostředí s tím začalo několik badatelů a badatelek v podstatě v průběhu 70. let 20. století podle Bachtinova tzv. chronotop; jednou z nich byla Daniela Hodrová. Její dílo, původně kandidátská disertace (CSc.) se původně jmenovalo Pohyb románu s poněkud pleonastickým podtitulem Problémy geneze a vývoje žánru od středověku po romantismus, školitelem byl tehdejší vedoucí brněnské pobočky Ústavu pro českou a světovou literaturu Štěpán Vlašín (ČSAV, Praha 1979), vydáno bylo v jiné podobě jako Hledání románu. Kapitoly z historie a typologie žánru. Československý spisovatel, Praha 1989. Sám jsem přibližně ve stejné době na tomto kritériu založil své práce o Leskovovi a ruské románové kronice (diplomová práce Románová tvorba N. S. Leskova, Brno 1975; rigorózní práce Typologie a poetika Leskovovy románové kroniky, Brno 1975, kandidátská práce Ruská románová kronika. Příspěvek k historii a teorii žánru.

¹ Viz naše články Jedna česko-ruská literární spirála (Dostojevskij - Čapek - Těndrjakov). Čs. rusistika 1990, 5, s. 257–265. Два полюса бытия: англо-американский эмпиризм-прагматизм и „русская тема“ у Карела Чапека. In: Związki między literaturami narodów słowiańskich w XIX i XX wieku. Pod redakcją Witolda Kowalczyka. Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 1999, s. 225-233. ISBN 83-227-1394-0. Karel Čapek – przypadek prawie zapomnianego mistrza czlowieczestwa i tolerancji. In: Dyskursy i przestrzenie (nie)TOLERANCJI. Pod redakcją Grzegorza Gazdy, Ireny Hübner, Jarosława Płuciennika. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2008, s. 109-118. ISBN 978-83-7525-220-0. Singularity and the Czech Interwar Essay among the Currents: František Xaver Šalda, Karel Čapek, and Jaroslav Durych. Primerjalna književnost, letnik 33, št. 1, Ljubljana, junij 2010, ISSN 0351-1189, s. 131–142. Také jedna podkapitola v kapitole Žánr a národní literatura knihy Genologie a proměny literatury (MU, Brno 1998) s názvem Pragmatismus a maximalismus (Karel Čapek a jedna česko-ruská literární spirála) je věnována srovnávacím souvislostem Čapkovy tvorby.

² B. Bradbrook: Karel Čapek: In Pursuit of Truth, Tolerance and Trust. Sussex Academic Press, Brighton 1998. Čes. překlad jako Karel Čapek – hledání pravdy, poctivosti a pokory. Academia, Praha 2006.

Brno 1979, obhájeno 1980, vydáno Brno 1983). Pravda je, že ani Bachtinovi, ani mnohem později řadě jiných se nepodařilo naplnit pojem *chronotopos* (rus. *chronotop*, tedy časoprostor), tedy prakticky uplatnit vnitřní propojenost a souvislost literárního času a prostoru: to jsem se pokusil při koncipování žánru románové kroniky poukázáním na statickosti a uzavřenosti prostoru, resp. jeho pulsaci, a dynamičnost času, jež se v tomto gardu proměňují. Hodrová se totiž poté obrátila k topologii, místům a městům, kde se dala řekněme inspirovat mytopoetikou moskevsko-tartuskou, zejména pracemi Vladimíra Toporova a Vjačeslava Ivanova (např. její práce *Citlivé město. Eseje z mytopoetiky*, Akropolis, Praha 2006, dříve *Místa s tajemstvím*, KLP, Praha 1994, *Město vidím – Euroslavica*, Praha 1992, Pavel Mervart, *Červený Kostelec 2009, Poetika míst*, H&H, Jinočany 1997, *Román zasvěcení*, H&H, Jinočany 1993 aj. k času se vrací v esejích *Chvála schoulení. Eseje z poetiky pomíjivosti*, Malvern, Praha 2011; poměrně přesně jde stále ve stopách dobových mediálně prosazovaných estetických a literárněvědných mód a škol diktovaných různými zahraničními školami).

Také v případech Čapkových cestopisů jde hloubavá autorka spíše ve stopách topologie než chronologie: práce sice má dimenze prostorové, ale ty se jinak v souvislosti s časem nemění (mj. kapitoly *Prostor vytvořený člověkem*, *Město jako zrcadlo světa*, *Ulice – tepny měst*, *Muzeum*, čili pokus o zastavení času, *Dům jako sociologický fakt*, *Park – zahrada – ráj – zušlechtěná příroda apod.*) Zde by jistě bylo možno doplnit poněkud i literaturu předmětu, např. pokud jde o topos zahrady, kde autorka uvádí polský překlad známé Lichačovovy publikace *Poezija sadov* (K semantice sadovo-parkových stílejí, Moskva 1982), například o známý polský svazek.³ Všeobecně lze ocenit autorčiny postřehy v souvislosti s jednotlivými fenomény kulturně naplněného prostoru, jako jsou kromě zmíněného parku a zahrady také hory, les, moře, přístav apod. Dobré je zdůraznění urbánnosti prostoru: ta je často hybným momentem v moderních literaturách, včetně české, ruské, slovenské apod. Mám pocit, že i tu se však autorka nechala příliš vést módními i českými knížkami, z nichž některé, jež uvádí, nehrály ani tak významnou úlohu při koncipování jejich vlastních koncepcí, spíše jsou uváděny jaksi „povinně“.

Snad by bylo možné autorčiny pohledy rozvinout i ve směru stylizace a stylizačního umění Čapkova právě v jeho cestopisech. Postavy a toposy nejsou skutečnými postavami a toposy, ale vznikají na bázi stylizace, tedy stylizační manipulace jako součástí poetologického utváření artefaktu. Právě Čapek byl mistrem stylizace a manipulace, což je, jak ukázal R. Pynsent, i když je to nám Čechům nepříjemné, typickým žurnalistickým postupem, ale v umění účinným. Dnes bychom řekli, že je to postup mediální a víme, že takto Čapek stylizoval i své cestopisy, za nimiž se skoro vždy rýsovala intence: v případě *Anglických listů* neúměrné lichocení zemi, jejíž přízeň chtělo mladé Československo získat, v případě *Cesty na Sever* to byla vlastně pouť za Nobelovou cenou, u *Výletu do Španěl* podpora demokracie atd. Sami Švédové kdysi poukázali na Čapkovu idealizaci jejich národa, který v té době podléhal nacistické a rasistické propagandě (svěd-

3 Viz zde naši studii: *Obraz parku-ogrodu a alternatywa ewolucji literackiej (między Anglią, Rosją i Morawami)*. In: *Przestrzeń ogrodu, przestrzeń kultury*. Redakcja Grzegorz Gazda, Mariusz Gołąb. Universitas, Kraków 2008. ISBN 97883-242-0877-7, s. 99-111; angl. *Edice The Park-Garden Emblem and Alternatives of Literary Evolution (between England, Russia and Moravia)*. In: *Space of a Garden – Space of Culture*. Edited by Grzegorz Gazda and Mariusz Gołąb. Cambridge Scholars Publishing 2008, s. 91–104. ISBN (10): 1-84718-627-0, ISBN (13): 9781847186270.

čila o tom například kdysi pořádaná výstava na univerzitě v Lundu, kterou jsem zhlédl v roce 1998), totéž se týká i jiných cestopisů - tu více, tu méně. Na to nelze zapomenat.

Agnieszka Nyitrai napsala dobrou knihu – naše připomínky jen svědčí o tom, kolik podnětů poskytla a k jak širokým horizontům směřuje. Především napsala knihu typicky střeoevropskou se světovým rozhledem, vytvořila v jistém smyslu malou encyklopedii Čapkových cestopisů, použila různých metodologických postupů a na Čapkových cestopisech zdůraznila jejich urbánnost, citlivost a spojení literatury a politiky. Ten, kdo se kdy bude znovu zabývat Čapkovými cestopisy, Čapkem vůbec a cestopisem obecně, neměl by tuto knihu minout.

Ivo Pospíšil

PŘÍSPĚVEK K PROBLEMATICE FIKČNÍCH A MOŽNÝCH SVĚTŮ

Jana Waldnerová: *De/konstrukce fikčních světů*. Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre – Filozofická fakulta, Nitra 2008. 178 s.

Monografie nitranské slovakistiky a anglistiky *De/konstrukce fikčních svetov* vznikla jako vědecký výstup grantové úlohy VEGA 1/4738/07 Literárna fikcia a jej podoby (Poetika fikčních svetov). Jde o výsledek několikaletého studia a srovnávání literárně-filozofických teorií a zároveň jejich aplikování na konkrétní literární díla. Je rovněž hodno zaznamenání, že recenzenty této knižní publikace byli prof. PhDr. Tibor Žilka, DrSc., a prof. PhDr. Ivo Pospíšil, DrSc., a také to, že ačkoli jde o odbornou publikaci typu vysokoškolské příručky, byly do ní začleněny postmoderně laděné kresby Tomáše Krečméryho.

Waldnerová se nepochybně seznámila s pracemi českých odborníků o problematice fikčních a možných světů (B. Doležela, jenž ovšem působí dlouhodobě v Kanadě, a jeho žáka, popularizátora a „dvorního“ překladatele B. Fořta), ale i s teoretickými pracemi B. McHala, G. Genetta, B. Hrushovského, W. Ashlinea ad. Objevování nových metodologických přístupů znamenalo pozorné čtení, analýzu, srovnávání zvláštností vytvářených studií s ohledem na strukturalistické a poststrukturalistické literární teorie. Výběr konkrétních analyzovaných beletristických děl z hlediska teorie fikčních světů reprezentuje anglo-americkou románovou tvorbu (až na jednu výjimku a tou je román I. Calvina ve slovenském překladu *Ked' cestujúci jednej zimnej noci*) a vyplnul z dosavadního autorčina působení jako vyučující anglického jazyka a literatury.

V první kapitole svého souboru studií Waldnerová usilovala o vysvětlení pojmů fikční svět, možný svět, ne/možný svět a jejich vzájemných vztahů. Podrobněji se zabývá problémem tvorby, struktury a sémantiky ne/možných světů a jejich opozice vůči světům možným a světu aktuálnímu s ohledem na jeho logiku a její narušování. Další zásadou výběru textů byl předpoklad typologické shody fikčního světa románu s některou kategorií ne/možného světa podle charakteristiky B. McHalea a W. Ashlinea. Ashlineovo názvosloví autorka přejala ve formě překladu až na určité výjimky (např. složitě viceslovné konstrukce jako multiple world cast of characters), ve dvou případech přistoupila k nahrazení původního termínu pojmem vhodnějším z hlediska výstižnosti a jazyka své práce.

Celek práce J. Waldnerové ukazuje, že prioritou výběru beletristických prací nebyla jen jejich provenience, ale snaha o analýzu značně netypických fikčních světů těch-